

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΕΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

10
1913

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Alfred Rambaud Études sur l'histoire byzantine. Préface de Charles Diehl. Librairie Armand Colin. Paris. 1912. Είς 12^{ον} σελ. XXIII, 317.

Ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος, ὅστις ἐφαίνεται ἐπὶ μακρὸν λησιμονήσας τὰς περὶ τοῦ Βυζαντίου μελέτας τὰς ἐπακολουθησάσας τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα εἰς τὰς ἐν Παρισίοις καὶ Βενετίαις ἐκδόσεις τῶν ἱστορικῶν τοῦ Βυζαντίου, ἐν αἷς ἐξέχει τὸ ὄνομα τοῦ Du Cange, καὶ μὴ παρακολουθῶν πλέον τὴν νέαν ὄθησιν, ἣν ἔδωκεν εἰς τὴν περὶ τοῦ Βυζαντίου ἔρευναν ὁ Γάλλος, πλὴν ἀραιῶν μελετημάτων, ἐν οἷς τινα τῶν ἔργων τοῦ Finlay καὶ αἱ ἀσχετοὶ πρὸς τὴν ἐσφαλμένην σλαβικὴν θεωρίαν συγγραφαὶ τοῦ Fallmerayer, ἔμεινε σχεδὸν κατάπληκτος, ὅτε τῷ 1870 ἐδημοσιεύθη ἡ περὶ Κωνσταντινου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα συγγραφή τοῦ Ἀλφρέδου Rambaud. Τὸ ἔργον τοῦτο, οὐ ἡ ἐκδοσις συνέπιπτε τοῦτο μὲν πρὸς τὴν ἐν Γερμανίᾳ ἐκδοσιν τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Hopf, τοῦτο δὲ πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι ἀρχομέναις δημοσιεύσεις τοῦ κ. Κωνσταντίνου Σάθα, ἀπεκάλυπτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀναγνωστῶν νέον τρόπον ἐξετάσεως τῶν βυζαντικῶν πραγμάτων, ἐπιστημονικωτέραν μέθοδον ἐρεύνης καὶ ἐπειθεῖν, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ συγγραφέως τὸ Βυζάντιον εἶχεν εὖρει τὸν μέλλοντα ἀληθῆ, αὐτοῦ ἱστορικόν.

Δυστυχῶς πνεῦμα πολυμερὲς ὡς τὸ τοῦ Rambaud δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ συνεχίσῃ ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ ὅλου μακραιωνοῦ βίου τοῦ Βυζαντίου ἢ τοῦλάχιστον τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ περιόδων. Ἀλλὰ, καίπερ ἐπ' ἄλλα ἔργα τραπεὶς ἐν μέσῳ τοῦ πολυσχιδοῦς καὶ πολυασχόλου αὐτοῦ βίου καὶ περὶ ἄλλας περιόδους καὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν τυχῶν ἄλλων ἐθνῶν διατρέψας, δὲν ἐλησιμόνησεν οὐχ ἤττον παντελῶς τὸ Βυζάντιον. Ἐν ὧραις σχολῆς ἀπὸ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἔργων ἀνελάμβανε τὴν σκαπάνην τοῦ ἐρευνητοῦ, ὅπως ἐκσκάψῃ ἀπὸ τῶν στρωμάτων τῆς λήθης λησιμονημένην τινα γωνίαν τοῦ βυζαντικοῦ βίου, ἢ μᾶλλον ἐδράττετο τοῦ χρωστῆρος, ὅπως παράσχω πλήρη ζωῆς εἰκόνα, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐξ ἐπεισοδίου τινὸς ἢ ἐκ μερικῆς τινος ἐρεύνης. Ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος, ἡ πολιτεία καὶ τὰ γράμματα, οἱ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενοι καὶ ὁ κάτω κινούμενος λαός, ἡ ζωὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ πολεμικὴ διαπάλη παρὰ τὰ σύνορα ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, αἱ ἐθνολογικαὶ συρράξεις μεταξὺ

Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἀπετέλουν τὸ βάθος τῆς εἰκόνας, οἷονδήποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ θέμα οὐ ἐπελαμβάνετο ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, εἰς ὃν οὐδέποτε τὸ Βυζάντιον ἀπέβη ξέγον.

Κατὰ ταῦτα ἢ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγωγῇ καὶ ἐκδόσις τῶν τοιούτων μονογραφιῶν τοῦ Rambaud δὲν εἶνε μόνον εὐλαβῆς φόρος πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἐπιφανοῦς συγγραφέως, οὐ τὴν στέρησιν θρηναί ἢ ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ ἐκπλήρωσις ἐπιστημονικῆς ἀνάγκης καὶ ὑπηρεσία εὐπροσδεκτοτάτη, παρεχομένη εἰς τοὺς φίλους τοῦ Βυζαντίου.

Τὰ ἐν τῷ ἀγγελιομένῳ ἑνταῦθα βιβλίῳ μελετήματα τοῦ πολυκλάστου συγγραφέως εἶνε «Αἱ ἱππικαὶ γυμνασίαι καὶ ὁ Ἰππόδρομος τῆς Κωνσταντινουπόλεως», «Βυζαντιακὴ ἐποποιία τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Οἱ ἄθλοι τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα», «Μιχαὴλ Ψελλὸς, φιλόσοφος καὶ πολιτευτὴς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα», «Αὐτοκράτορες καὶ αὐτοκράτειραι τοῦ Βυζαντίου», «Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι τὸν δέκατον αἰῶνα». Αἱ μονογραφαὶ αὗται, ἀναδημοσιευόμεναι κί κλεισταὶ ἐκ τῆς Ἐπιθεωρήσεως τῶν δύο κόσμων (Revue des deux mondes), ὅπου ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον μεταξὺ τοῦ 1871 καὶ τοῦ 1900, δὲν περιορίζονται εἰς τὸ θέμα, οὐ φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν, ἀλλ' ἄπτονται καθολικώτερον ἐκάστη μιᾶς ὅλης ὄψεως τοῦ βυζαντιακοῦ βίου, ὃν ὁ συγγραφεὺς οὐ μόνον γινώσκει εἴπερ τις καὶ ἄλλος καὶ ἐπιβάλλεται νὰ γνωρίσῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἀλλὰ καὶ ἐκτιμᾷ προσηκόντως καὶ δικαιοῦναι, ἐξαίρων τὰς ὑπηρεσίας τοῦ μεσοχρονίου ἑλληνισμοῦ ὡς ἐκπολιτιστικῆς δυνάμεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τὸν χαρακτήρα τοῦτον ἔχει σὺν ταῖς ἄλλαις ἢ τελευταῖα τῶν ἀνωτέρω καταλεχθεισῶν μονογραφιῶν, ἧτις διὰ τὸ ἐπίκαιρον εἶνε ἐν πολλοῖς διδακτικωτάτη, τὴν σήμερον.

Οἷα δὲ καθ' ὅλου ἢ περὶ τοῦ Βυζαντίου ἀντίληψις τοῦ Rambaud δεικνύουσιν ἐμφανέστατα δύο σελίδες τῆς μονογραφίας ἐκείνης, ἧτις γραφείσα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς δημοσιεύσεως τῆς περὶ Νικηφόρου Φωκά πολυχρότου συγγραφῆς τοῦ κ. Schlumberger, προετάχθη τῶν λοιπῶν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ὡς εἰσαγωγὴ τοῦ ὅλου τόμου τῶν συμμίκτων τοῦ Rambaud.

Τὸ Βυζάντιον, λέγει, ἐζῆσεν, ἐπάλαυσε καὶ ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἐνίκησε. Κατὰ δεδομένους χρόνους ἐδέησε νάνακτίσῃ ἀπὸ μὲν τῶν Σλάβων ὅλον τὸ δυτικὸν ἡμισυ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπὸ δὲ τῶν Περσῶν, τῶν Ἀράβων, τῶν Τούρκων ἅπαν τὸ ἀνατολικὸν ἡμισυ. Πάντοτε δὲ, μέχρι τῆς μοιραίας ὥρας, ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίου κατώρθωσε νὰ καταβάλλῃ τοὺς προσωρινοὺς αὐτῆς νικητάς. Ἄλλ' ἐπροῆξε καὶ τι

ἀνώτερον τῆς νίκης, ἐκπολιτίσαν ἐκαίνοῦς ὅσοι ἦσαν δεκτικοὶ ἐκπολιτισμοῦ. Ἐν ᾧ ἄφινεν ἐγκαταλειμμένους εἰς τὴν ἀπώλειαν τοὺς λαοὺς τοὺς ἀνεπιδέκτους παντὸς πολιτισμοῦ, τὰς βαναύσους φυλάς τῶν χέρσων ἐρήμων, τοὺς Ἄδαρας, τοὺς Κουμάνους, τοὺς Πατζινάκας, μετέβαλλεν εἰς εὐρωπαϊκὰ ἔθνη τοὺς Σέρβους, τοὺς Χρωδάτους (Κροάτας), τοὺς Βουλγάρους¹), τοὺς Ῥώσους. Ἐδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰς ἀρχὰς διοργανώσεως ὧν ἐστεροῦντο, τὴν θρησκείαν αὐτοῦ, τὴν ἡγῆαγον εἰς αὐτὴν ἀπόστολοι οἱοὶ ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, τοὺς νόμους αὐτοῦ, οὓς ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο δὲν ἔπαυον νὰ τελειοποιῶσιν οἱ Βυζαντινοὶ νομομαθεῖς, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτοῦ, ἧς τὰ πρότυπα ἀνευρίσκονται ἀπὸ τῆς γαλλικῆς Πετροκόρας (Périgueux) μέχρι τῆς Ῥαβέννης καὶ ἀπὸ τῆς Βενετίας μέχρι τοῦ Κιέδου καὶ τοῦ Νοβγορόδ, τὴν λογοτεχνίαν αὐτοῦ, ἧς ἡ ἐπίδρασις συνοραῖται ἐν ταῖς πρώταις ἀποπειραῖς τῶν Βουλγάρων καὶ ἐν τοῖς πρώτοις χρονικοῖς τῶν Ῥώσων. Τὸ Βυζάντιον ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς φυλῶν ἀγρίων νὰ γείνωσι βασιλεῖς, νὰ φέρωσι διάδημα, νὰ κάθησιν ἐπὶ θρόνου, νὰ εὐλαβῶνται τὸ δίκαιον, νὰ τηρῶσι τὰς συνθήκας, νὰ προστατεύωσιν ἄλλας βιομηχανίας καὶ ἐμπόριον διάφορον τῆς δουλεμπορίας καὶ τῆς λαφυραγωγίας τῶν καραβανίων. Τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς χρεωστοῦσιν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ αὐτοὺς τοὺς χαρακτήρας τῆς γραφῆς αὐτῶν. Καὶ δὴ οἱ μὲν Γότθοι παρέλαβον παρὰ τῶν Βυζαντινῶν τὸν ἀλφάβητον τοῦ Οὐλφίλα, οἱ δὲ Ῥώσοι, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι τοὺς ἀλφάβητους τοὺς ἀπορρεύσαντας ἐκ τοῦ ἀλφάβητου τοῦ ἀγίου Κυρίλλου. Τὰ ἔθνη ταῦτα χρεωστοῦσιν εἰς τὸ Βυζάντιον σχεδὸν πᾶν ὃ τι γινώσκουσι περὶ τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν παρελθόντος, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων δύνανται νὰ διδαχθῶσι τοὺς ἀθλοὺς τῶν προγόνων αὐτῶν, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμύων παρ' αὐτοῖς μνημονεύεται τὸ πρῶτον. Ἄλλὰ καὶ ἡμεῖς, οἱ λαοὶ τῆς Ἑσπερίας, οὐδὲν ὀφειλομεν εἰς τὸ Βυζάντιον; Πόσους συγγραφεῖς, Ἑλληνας τε καὶ Λατίνους, θὰ εἶχομεν σήμερον, ἂν, καθ' ὃν χρόνον παρ' ἡμῖν οἱ μαχηταὶ ἔκαιον καὶ οἱ μοναχοὶ ἀπέψων τὰς περγαμηνὰς, ὅπως ἐγγράψωσιν ἐπ' αὐτῶν κατηχητικὰς ὁμιλίαις, δὲν ὑπῆρχεν ἐν Βυζαντίῳ κόσμος ὅλος λογίων ἀσχο-

¹ Ἐπαφυλάσσετο μετὰ παροδὸν εἴκοσι καὶ τριῶν μόλις ἐτῶν ἀφ' ἧς ἡμέρας ἔγραψε ταῦτα ὁ Rambaud τῷ 1900 ἐν τῇ Revue bleue τῶν Παρισίων νὰ φιλοδοξήσωσιν οἱ Βούλγαροι ὅπως ἀποδείξωσιν ἐν τῷ τελευταίῳ πολέμῳ, ὅτι εἶνε ὅλος ἀνάξιος τοῦ ὀνόματος ἔθνους εὐρωπαϊκοῦ καὶ ὅτι μάτην ἡγωνίσθη νὰ ἐκπολιτίσῃ αὐτοὺς τὸ Βυζάντιον.

λουμένων περὶ τὴν ἀντιγραφὴν τῶν ἔθνικῶν συγγραφέων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τὸν ὑπομνηματισμὸν καὶ τὴν ἀνθολογίαν αὐτῶν; Δι' ὁποίου βήματος ἴθιλε προχωρήσει ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, ἂν δις ἢ ἐπαρτή ἡμῶν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶχε δωρήσει εἰς ἡμᾶς τὰς δύο ἡμῶν ἀναγεννήσεις, τὴν ἐπακολουθήσασαν εἰς τὰς σταυροφορίας καὶ ἐκεῖνην, ἧς τὸ σύνθημα ἐδόθη διὰ τῆς μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξόδου τῶν Ἑλλήνων λογίων; Καὶ τὴν μὲν πρώτην τῶν δύο τούτων ἀναγεννήσεων, τὴν τῶν σταυροφοριῶν, ἐπροθυμήθησαν ναποδεῶσασιν εἰς τοὺς Ἄραβας. Ἀλλὰ νέαι ἔρευναί, εἶαι αἱ τοῦ κ. Berthelot περὶ τῆς ἱστορίας τῆς χημείας, ἀγούσιν εἰς τὸν κατὰ μέγα μέρος περιορισμὸν τῆς συμμετοχῆς τῶν Ἀράβων εἰς τὸ ἔργον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς σημασίας τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι ἐν τῇ χημικῇ ὄρῃ alambic μόνον τὸ ἄρθρον (al) εἶνε ἀραβικόν, ἢ δὲ λέξις (ἄμβιξ) εἶνε ἑλληνική. Καὶ ἐδιδάχθημεν μὲν πράγματι ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος παρὰ τῶν Ἀράβων πολλὰ ἐν τῇ μαθηματικῇ, ἐν τῇ φυσικῇ, ἐν τῇ χημείᾳ, ἐν τῇ ἰατρικῇ, ἐν τῇ θαλασσοπλοίᾳ, ἐν τῇ ναυπηγικῇ, ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἐν πᾶσι τούτοις οἱ Ἄραβες ὑπῆρξαν ἀπλῶς μαθηταὶ τῶν Βυζαντινῶν. Βιβλία ὑπολαμβανόμενα ἀραβικὰ εἶνε πολλάκις ἀπλή μετάφρασις βιβλίου ἑλληνικοῦ. Οἱ Ἄραβες ἠττήθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς τακτικῆς τοῦ Βυζαντίου, ἀπέτυχον πρὸ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Βυζαντινῶν μηχανικῶν, ἐφυγον ὑπὸ τοῦ τρόμου τοῦ ὑγροῦ αὐτῶν πυρὸς πρὶν ἢ διδαχθῶσιν αὐτοὶ καὶ διδάξωσιν ἔπειτα ἡμᾶς τὰ πόκρυφα ταῦτα τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἡμῶν ἀναγέννησις εἶνε ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς πολὺ μᾶλλον ἑλληνική ἢ ἀραβική, ἢ δὲ δευτέρα ἀναγέννησις εἶνε ἀναμφισβητήτως ἑλληνική. Ἀμφοτέρας χρεωστοῦμεν εἰς τὸ Βυζάντιον, νικηφόρον ἢ ἠττημένον».

Τοιαῦται αἱ ἐξαίρετοι «Μελέται περὶ τῆς βυζαντιακῆς ἱστορίας» τοῦ Ἀλφρέδου Rambaud. Ἐπικαιρότατος δὲ εἶνε καὶ ὁ βραχὺς πρόλογος τοῦ κ. Κορόλου Diehl, ἐν ᾧ χαρακτηρίζεται δι' ἀδρῶν γραμμῶν τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως καὶ συνοψίζονται ὑπὸ τοῦ καλάμου ἀνδρὸς ἐπαίοντος αἱ ὑπηρεσίαι ἃς παρέσχεν εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν κατὰ τὸ Βυζάντιον. Ὁ κ. Diehl προσέθηκε καὶ ἀραιὰς τινας ὑποσημειώσεις περιεχούσας ἰδίως παραπομπὰς εἰς νεώτερα ἔργα, δι' ὧν εἶτι χρησιμώτερον ἀποβαίνει τὸ βιβλίον.

Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia. Collegerunt et digesserunt Dr Ludovicus de Thallóczy, Dr Constantinus Jireček et Dr Emilianus de Sufflay. Volumen I (Annos 344 - 1343 tabulamque geographicam continens). Vindobonae. MDCMXIII. Typis Adolphi Holzhausen. Eίς 4^{ον} σελ. XXXVIII, 292.

Ἀγγειλάμεν ἴδῃ ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Θ' σ. 489 κ. ἐ. τὴν ἐκδοσὶν τοῦ πρώτου τούτου τόμου τῆς περισπουδάστου συλλογῆς τῶν μνημείων τῆς ἀλβανικῆς ἱστορίας, ἣν ἀνέλαβον ἀπὸ κοινοῦ ὁ ἐν τῷ Ἰνστιτούτῳ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Αὐστρουγγαρίας τμηματάρχης καὶ διευθυντῆς τοῦ ἀρχείου κ. Κωνσταντῖνος von Thallóczy, ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βιέννης καθηγητῆς κ. Κωνσταντῖνος Jireček καὶ ὁ καθηγητῆς γυμνασίου κ. Αἰμιλιανὸς von Sufflay. Ἀλλὰ θεωροῦμεν χρέος ἡμῶν νὰ προσθέσωμέν τινα εἰς τὰ ἐκεῖ λεγθέντα, ἔχοντες νῦν πρὸ ἡμῶν αὐτὸν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος τόμος.

Ἡ ἐκδοσις αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις καθ' ἃς ἐψηφίσθη ὑπὸ τῶν μεγάλων δυνάμεων ἡ ἔδρυσις ἰδίου ἀλβανικοῦ κράτους εἶνε βεβαίως ἀπλή σύμπτωσις, διότι ἔργον τοιοῦτο δὲν ἔδύναντο νὰ ἐκδοθῇ ἐξαπίνης ἐκ τῶν ἐνόνητων, ἀλλὰ παρεσκευάζετο ἀπὸ μακροῦ ἐξ ἀνάγκης καθαρῶς ἐπιστημονικῆς. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ παρ' ἀνδρῶν διακεκριμένων καὶ ἴδῃ γνωστῶν ἐπὶ προτέροις ἐπιστημονικαῖς ἔργοις, ὅτι θὰ συγκατένευον ὅπωςδῆποτε εἰς ὑποδούλωσιν τῆς ἐπιστήμης εἰς οἰαδήποτε πολιτικὰ σχέδια. Διὰ τοῦτο ἦ τε περὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἀλβανίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ προδιάθεσις ἢ περιλαμβανομένη ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῶν προλεγόμενων τῷ ἐπιγραφομένῳ «Γενικαὶ παρατηρήσεις» (Observationes generales) καὶ ὁ ἐν τέλει τοῦ τόμου προσεξηρημένος χάρτης ἐπιδεικνύουσιν ἡμῖν τὴν ἱστορικὴν Ἀλβανίαν πόρρω ἀπέχουσαν τῶν νοτίων ἐκείνων ὁρίων τοῦ καθιδρυθησομένου ἀλβανικοῦ κράτους, αἵτινα ἀμιλλῶνται νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸ εἶναι τῶν δυνάμεων. Καὶ ἐν μὲν τῷ κειμένῳ τὸ πόρισμα τῆς ἐρεύνης τῶν ἐκδοτῶν συνοψίζεται εἰς τὰς λέξεις *Definitio nostra Albaniam mediaevalem quadrangulum Antibaris-Prizren-Achris-Aulona esse edicens* critices *praeceptis* haud dubie *respondet*. Εἰς τὰ ὅρια δὲ ταῦτα ἀνταποκρίνεται καὶ ὁ χάρτης ὁ συνταχθεὶς μὲν ὑπὸ τοῦ κ. von Sufflay, σχεδιασθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ κ. A. Kohlbecker. Τὰ νότια σύνορα ἐξικινδύνεται ἐν τούτῳ τῷ χάρτι ἀπὸ τῶν δυτικῶν ὄχθων τῆς λίμνης Λυχνιδῶν (Ἰαχρίδος) μέχρι τῆς Τομορίτσας, ἐκεῖθεν δὲ, βλίνοντα ὀλίγω νοτιώτερον τῶν Βε-

λαγράδων (Βερατίου) καὶ κάμπτοντα πρὸς νότον, συμπεριλαμβάνουσι τὴν Κλεισοῦραν καὶ στρέφονται εἰτα πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, συμπερικλείοντα μὲν τὸν Αὐλώνα, καταλήγοντα δ' εἰς τὰ Κάνινα. Οὕτως ἐκτὸς τῶν ὄριων τούτων κείνται καὶ πόρρω αὐτῶν ἀπέχουσι καὶ ἡ Χιμάρρα καὶ τὸ Δέλιχον καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον καὶ ἡ Πρεμετὴ καὶ ἡ Κοριτσά. Τοιαῦτα δὲ σύνορα πράγματι ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν πλὴν τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἐν τῇ παραλίᾳ ἢ ἀλβανικῇ κατοχῇ ἢ τῇ ἐπιδράσει ἐν τε Δυρραχίῳ καὶ ἐν Αὐλώνι μόνον κατὰ περιόδους παρουσιάζεται. Καὶ τῆς νησιδος δὲ Σάσωνος ἢ ἐν τῷ χάρτη διὰ πρασίνου χρώματος συμπεριληφίς εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἀλβανίαν τοῦ δεκάτου τρίτου καὶ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος εἶνε ἡμιστά δεδικαιολογημένη καὶ ἀμάρτυρος. Ἀποδείξεις τούτου εἶνε, ὅτι ἐν ὅλῳ τῷ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν πρώτῳ τόμῳ τῷ ἐξικνουμένῳ μέχρι τοῦ ἔτους 1343 οὐδεμίαν μαρτυρίαν ὑπάρχει περὶ Σάσωνος. Ἄλλως δὲ τὰ περὶ τῆς νησιδος ταύτης θέλομεν πραγματευθῆ προσεχῶς ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι ἐν ἰδίᾳ μονογραφίᾳ.

Ἡ συναγωγή τοῦ ὕλικου περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἀλβανίας ἐγένεεν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν μετὰ πολλῆς εὐτυνεϊδησίας, εἶνε δὲ ἄξιοι πολλῶν ἐγκωμίων διὰ τοὺς μόχθους, εἰς οὓς ὑπεβλήθησαν, ἀγωνισθέντες νὰ διαφωτίσωσι διὰ τῆς συναγωγῆς πάσης ἱστορικῆς μαρτυρίας τὴν ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις κατὰστασιν τῆς Ἀλβανίας. Ἦτο δὲ τὸ ἔργον τοσοῦτον δυσχερέστερον καθ' ὅσον πρόκειται μᾶλλον περὶ τῶν τυχῶν χώρας ὡς τὸ πλεῖστον ὑποκειμένης εἰς ξένας κυριαρχίας καὶ ἀλλοφύλους ἐπιδράσεις καὶ μέχρι τῶν μέσων τοῦλάχιστον τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, οὐ πρόκεινται ἡμῖν μέχρι τοῦδε τὰ μνημεῖα, μόλις που ἐμφανιούσης ἰδίον βίον, ἐτι στοιχειωδέστερον ἐκείνου ὃν παρουσιάζει σήμερον ἡ Ἀλβανία. Καὶ αὐτοὶ ἐτι οἱ ἐπιχώριοι φύλαρχοι, οἵτινες παρέχουσι εἰς τὰς ἀλβανικὰς χώρας ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις καὶ μέχρι σήμερον προσωπικὴν μᾶλλον ἢ ἐθνικὴν σφραγιδα, μόλις που παρουσιάζονται περὶ τὰ τέλη τῆς μέχρι τοῦ 1343 περιόδου. Διὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰ προκείμενα ἡμῖν ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ τόμῳ μνημείῳ πολὺ μᾶλλον εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἔννοιαν τῆς Ἀλβανίας ἀναφέρονται ἢ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ.

Περὶ συνελέχθησαν δ' αἱ μαρτυρίαι αὐταὶ καὶ τὰ μνημεῖα ἐκ Βυζαντινῶν καὶ Ἑσπερίων συγγραφέων καὶ ἐξ ἐγγράφων ἀποκειμένων μάλιστα ἐν τοῖς ἀρχείοις Βατικανοῦ, Νεαπόλεως, Βενετίας καὶ Ραθύσης. Οἱ ἐν ἀρχῇ σ. XIII-XV πλούσιοι πίνακες τῶν βιβλίων καὶ τῶν περιοδικῶν, ἐξ ὧν ἠντλήσαν τὴν ὕλην οἱ ἐκδοταί, δεικνύουσι τὴν

στοργήν και τήν επιμέλειαν, μεθ' ἧς ἠψαντο τοῦ ἔργου, τὰ δὲ κεφάλαια τοῦ προλόγου De materia και De edendi ratione μαρτυροῦσιν, ὅτι και τὸ εὐρετικὸν μέρος και ἡ κριτικὴ ἐπεξεργασία διεξήχθησαν κατὰ τοὺς αὐστηροὺς κανόνας τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης και κριτικῆς. Ἐν τι μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι φαίνεται ἡμῖν ἀδικαιολόγητος ἡ παράθεσις τῶν χωρίων τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ἐν λατινικῇ μεταφράσει και οὐχί ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ἑλληνικῇ.

Μετὰ τάνωτέρω λεχθέντα θὰ ἦτο περιττὸν νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἀνυπομόνως προσδοκῶμεν τὴν συνέχισιν τοῦ ἐξαιρέτου ἔργου και τὴν ταχεῖαν ἐκδόσιν τῶν ὑπολειπομένων τριῶν τόμων.

V. *Gardthausen* Griechische Paläographie. Erster Band. Das Buchwesen im Altertum und im byzantinischen Mittelalter. Mit 38 Figuren. Zweite Auflage. Leipzig. Verlag von Veit und Comp. 1911. Εἰς 8^{ον} σελ. XII, 243. Τιμᾶται μάρκων 8.

Ἐκατὸν ἐβδομήκοντα και ἐν ἑτῇ εἶχον παρέλθει ἀπὸ τοῦ 1708, ὅτ' ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις ἡ Palaeographia Graeca τοῦ Montfaucon, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς ἑλληνικῆς παλαιογραφίας, μέχρι τοῦ 1879, ὅτ' ἐδημοσίευσεν ἐν Λειψίᾳ ὁ καθηγητὴς κ. Βίκτωρ Gardthausen τὴν πρώτην ἐκδόσιν τῆς Griechische Paläographie. Καὶ ὅμως αἰ ἐν τῇ παλαιογραφικῇ ἐπιστῇ γενόμεναι πρόοδοι κατὰ τὰς τρεῖς και μόνας ἐτῶν δεκάδας τὰς παρελθούσας ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἐξαιρέτου ἐκείνου ἔργου τοῦ πληρώσαντος αἰσθητὴν ἀνάγκην, ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε λίαν ἀναγκαῖα ἀπέβη ἡ ἐπεξεργασία τῆς συγγραφῆς και ἡ δημοσίευσις δευτέρας ἐκδόσεως. Ἀλλὰ τὸ ὑλικὸν εἶχεν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐπὶ τοσοῦτον αὐξηθῆ, ὥστε ὅλον τὸ προκείμενον πρῶτον μέρος τῆς νέας ἐκδόσεως, συνισταμένης ἐκ σελίδων 243, ἀντιστοιχεῖ πρὸς μόνον τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς πρώτης ἐκδόσεως, συγκροτούμενον ἐκ μόνων σελίδων 95, ἤτοι εἶνε σχεδὸν τριπλάσιον ταύτης. Τοιαύτη μεγάλη διαφορὰ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ συγγραφή, καίπερ διατηροῦσα τὸν παλαιὸν τύπον και τὰς ἀρχαίας διαιρέσεις, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἔργον ὅλως νέον. Κατ' ἀναλογίαν δὲ τοῦτο ἔμελλε νὰ ποτελεσθῇ ἐκ τριῶν ὅλων τόμων, ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐπεξεργάσεται και τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βιβλίου καθ' ὅμοιον τρόπον. Διὸ κεφάλαιά τινα ἢ μέρη κεφαλαίων ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ παραλειφθῶσιν ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει, ἄτε ἤδη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως ἢ ὑπ' ἄλλων ἰδίᾳ ἐπεξεργασθέντα. Τοιαῦτα εἶνε τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν Ἑλλήνων βιβλιογράφων, ὅπερ ἀπατέλεσεν ἴδιον βιβλίον, τὸ ὑπὸ τῷ ὀνομα τῆς Μαρίας Vogel και τοῦ συγγραφέως ἐκδοθὲν και ἐπιγρα-